

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו ע י

סוכות ושמחת-תורה, תשס"ו
מספר 623

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

המקדש והשמחה*

שניים מהמאפיינים הבולטים של חג הסוכות, הם המספר הגדול מאוד של קרבנות המוספין (במ' כט: יב-לד), והשמחה המודגשת בו (דב' טז: יד-טו). בתורה אין נימוק מפורש לשני מאפיינים אלה, ונראה שבימי הבית ניתנו להם טעמים שאינם מפורשים בחמשת חומשי התורה.

בספר מלכים מתוארת חנוכת המקדש הראשון כך (מל"א ח א-ס):

אז יקהל שלמה את זקני ישראל את כל ראשי המטות... אל המלך שלמה ירושלם להעלות את ארון ברית ה' מעיר דוד היא ציון. ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל בְּיָרַח האתנים בְּחַג הוא החֹדֶשׁ השְׁבִיעִי. ויבאו כל זקני ישראל וישאו הפְּהָנִים את הארון... והמלך שלמה וכל עַדְתֵּי יִשְׂרָאֵל... מְזַבְּחִים צֶאֱן וּבָקָר אֲשֶׁר לֹא יִסְפְּרוּ וְלֹא יִמְנוּ מְרֹב... וְהַמֶּלֶךְ וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ זֹבְחִים זֶבַח לִפְנֵי ה'... וַיִּחַנְכוּ אֶת בֵּית ה' הַמֶּלֶךְ וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל... וַיִּלְכּוּ לְאַהֲלֵיהֶם שְׂמֵחִים וְטוֹבִי לֵב עַל כָּל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' לְדָוִד עַבְדּוֹ וּלְיִשְׂרָאֵל עִמּוֹ.

במהלך חנוכת המקדש אוסף שלמה לירושלים את כל ישראל, ומרבה במיוחד בזבחים. בכך מובלט תפקידו העיקרי של המקדש כמקום הלאומי להקרבת הקרבנות. מוטיב נוסף המודגש בסיפור על חנוכת המקדש הוא השמחה. השמחה לרגל חנוכת המקדש היא עממית וכללית, ומקיפה את כל הציבור, ולא רק את בית המלוכה והכהונה. יש הרגשה ברורה שהמקדש שנחנך שייך לכולם, והוא הישג לאומי שכולם שותפים בו וכולם מודים לה' עליו.

שני מוטיבים אלו מופיעים, כפי שראינו, גם בחג הסוכות שבכל שנה. לאור זאת נראה שבימי המקדש נתפס חג הסוכות בעיני העם כחג של שחזור החגיגות של חנוכת המקדש.

מה גורם לשמחה הגדולה, וכיצד היא מתבטאת? אחד המאפיינים של החגיגות שעורך שלמה הוא פריצת הגבולות. מזבח הנחושת, שהוא מקומם הקבוע של הקרבנות, קטן מהכיל את המספר העצום של הקרבנות (מל"א ח: סד), ולכן מקדש שלמה את חצר המקדש כולה, ובכל מקום בה מקריבים קרבנות. המקריבים הם "המלך שלמה וכל ישראל", ולא דווקא הכוהנים שבדרך כלל הם הממונים על ההקרבה. דווקא ביום חנוכת המקדש, שהוא יום של הקדשת מקום מיוחד - המזבח - להקרבה, והקדשת אנשים מיוחדים - הכוהנים - לעבודה, נפרצים הגבולות הללו, וניתנת הרשות להקריב בכל שטח החצר ועל-ידי כל ישראל. בכך מועצמת החוויה של שיתוף כל הציבור בעבודת המקדש, וזה אולי מקור השמחה הגדולה.

* המאמר שואב כמה רעיונות ממאמרו של י' גנק "מצוות סוכה בהלכה של חז"ל, בין בית למקדש", דעת 42 עמ' 137 - 164.

המסר החבוי בתיאורי חנוכת המקדש הוא מורכב: מחד גיסא, החגיגה היא על הקדשת המקום ועל קידוש המסגרות הממוסדות שבהן, ורק בהן, יתבצע מעתה הפולחן. מאידך גיסא, מתברר שמסגרות אלו אינן מוחלטות, ובנסיבות מסוימות יש מקום להרחיבן לצורך שיתופו של ציבור גדול.

הרעיון של הרחבת מקום הקרבת הקרבנות, ושיתוף ציבור רחב בעבודת המקדש, מודגש בתיאורי "שמחת בית השואבה", שנהגה בחג הסוכות בימי בית המקדש השני, כפי שהם מובאים בתוספתא (סוכה ד, ב):

חסידים ואנשי מעשה היו מרקדין לפניהם באבוקות ואומרים לפניהם דברי תשבחות. מה היו אומרים? 'אשרי מי שלא חטא, וכל מי שחטא ימחל לו'. ויש מהן שהיו אומרים 'אשרי ילדוטי שלא ביישה את זקנותי', אלו אנשי מעשה. ויש מהן שהיו אומרים 'אשריך זקנותי שתכפרי על ילדותי', אלו בעלי תשובה. הלל הזקן אומר 'למקום שלבי אוהב, לשם רגלי מוליכות אותי. אם אתה תבא לביתי, אני אבא לביתך. אם אתה לא תבא לביתי, אני לא אבא לביתך; שנאמר (שם' כ: כא) 'בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֶזְכֵּיר אֶת שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבְרַכְתִּיךָ'.
החסידים ואנשי המעשה משתבחים במעשיהם הטובים או בחזרתם בתשובה, ומדגישים את הפער בינם לבין האנשים הפשוטים. הלל, לעומתם, מעביר מסר המקרב את העם למעמד הגבוה של אנשי המקדש.

הדרשה של הלל עוסקת בהקשרים שבין קדושת המקדש לבין בתייהם הפרטיים של בני העם. הלל מנצל פתגם עממי, ומורה לציבור כי מי שטרח ועלה לרגל לביתו של ה', יזכה להופעת האל-ביתו הפרטי (כמעין ביקור גומלין) ולברכת שמים. במובן זה מורחב הרעיון של נוכחות האל-במקדש; בתייהם הפרטיים של כל המשתתפים בעלייה לרגל יהפכו מעתה למקומות השראת שכינה, ממש כמו המקדש המרכזי שבירושלים. אין בכך פגיעה בחשיבות המקדש, שהרי ההרחבה של השראת השכינה תלויה ביחס המכובד למקדש שבירושלים.

שני טקסים של פולחן התקיימו במקדש בימי חג הסוכות בשיתוף הציבור הרחב: טקס הערבה וטקס ניסוך המים. שני הטקסים אינם נזכרים בתורה שבכתב, והם חורגים מהכללים המקובלים לפולחן, שכן הם נעשו בחלקם גם ע"י מי שאינם כוהנים.

ב"מצוות ערבה" (משנה סוכה ד, ה) השתתף הציבור בליקוט ענפי הערבה והקיף עמם את המזבח. בדרך כלל אסורה הכניסה לאזור שממערב למזבח על מי שאינם כוהנים, אך בטקס הערבה מבוטל איסור זה, וכל העם מקיף את המזבח. ב"ניסוך המים" התקיימה תהלוכה עממית שליוותה את שאיבת המים ממעיין השילוח למקדש.

שני מנהגים אלה, שכאמור אינם מופיעים בתורה שבכתב, נראים כביטוי לרצון העממי להשתתף בדרך כלשהי בעבודת המקדש, וכך לשבור את המונופול של הכהונה, ולהכניס חידושים בדרכי עבודת ה'. לא תמיד התקבלו חידושים אלו בעין יפה. המשנה (סוכה ד, ט) מספרת לנו, בקשר לטקס ניסוך המים, את המעשה הבא: וְלִמְנַסֵּךְ אוֹמְרִים לוֹ, "הַגִּבֵּה יִדְּךָ", שְׁפַעַם אַחַת נִסְךְ אֶחָד עַל גְּבֵי רִגְלָיו, וּרְגָמוּהוּ כָּל הָעָם בְּאֶתְרוּגֵיהֶן.

גם הצפייה ההמונית בטקס, וגם השלכת האתרוגים הן ביטוי להשתתפות פעילה ומעורבות עממית בטקס, ולחירות שבה נוהג העם ביחסו לטקסים הממוסדים. ההתנגדות של אחדים מהכוהנים לטקס ניסוך המים אך המריצה את הציבור לקיימו ברוב עם. השמחה הרבה בחג היא במידה רבה תוצאה של חוויות אלו, עד שאמרו (משנה סוכה ה, א): "כָּל מִי שֶׁלֹּא רָאָה שְׂמֵחַת בֵּית הַשְּׂוֹאֵבָה, לֹא רָאָה שְׂמֵחָה מִיָּמָיו".

השראת השכינה בכתי העם מצאה לה ביטויים סמליים גם בהלכות חג הסוכות. גובהה המינימלי של הסוכה, לפי דברי המשנה, הוא עשרה טפחים, והתלמוד הבבלי (סוכה ד ע"ב) מנמק זאת כך: "ארוֹן תְּשֵׁעָה, וּכְפוֹרֵת טַפַּח, הָרִי כֹאֵן עֲשֵׂרָה; וּכְתִיב "וְנוֹעַדְתִּי לְךָ שֵׁם מֵעַל הַכְּפוֹרֵת". מִיִּדּוּתֶיהָ שֶׁל הַסּוּכָה נִגְזְרוּ מִמִּדּוּתֵיהֶם שֶׁל הָאֲרוֹן וְהַכְּפוֹרֵת, שְׁעֵלֵיהֶם שׁוֹרֵה הַשְּׂכִינָה. לִכֵּן אֲסוּר שְׂגוּבָה הַסּוּכָה יִהְיֶה נִמּוֹךְ מִגּוּבָהֶם שֶׁל הָאֲרוֹן וְהַכְּפוֹרֵת. אֲנִי לְמַדִּים אֲפּוֹא, שֶׁלְפִי הַבְּנֵתָם שֶׁל הָאֲמֹרָאִים מִמְּלֵאת הַסּוּכָה אֶת תְּפִקִּידוֹ שֶׁל אֲרוֹן הַבְּרִית שֶׁבִּבֵּית הַמִּקְדָּשׁ כִּמְקוֹם לְהִשְׂרָאת הַשְּׂכִינָה. וְאֵכֵן, בְּסִפְרֵי תְהִלִּים (עו:ב-ג) מְכֻוֹנָה הַמִּקְדָּשׁ בְּכִינוּי "סוּכָה": "נוֹדַע בֵּיהוּדָה א-לֵהִים בְּשִׁרְאֵל גְּדוֹל שְׁמוֹ, וַיְהִי בְשָׁלֵם סוּכָה וּמְעוֹנָתוֹ בְּצִיּוֹן".

גם מנהגי נענוע הלולב גזורים לפי התלמוד (סוכה לז ע"ב), מעבודת המקדש:

שתי הלחם ושני כבשי עצרת כיצד הוא עושה? מניח שתי הלחם על גבי שני הכבשין ומניח ידו תחתיהן, ומניף ומוליך ומביא מעלה ומוריד, שנאמר 'אשר הונף ואשר הורם'. אמר רבי יוחנן: מוליך ומביא למי שהארבע רוחות שלו, מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו... ואמר רבא: וכן בלולב.

רבא משווה את דיני נענוע הלולב לדיני הנפת קרבנות חג השבועות. גם בשתי הלחם וגם בלולב מרמז מנהג הנענוע על השלטון המקיף של הא-ל בכל פינות העולם. הסוכה היא אפוא, בעיני התלמוד, זכר למקדש, והלולב הוא זכר לקרבן. הסוכה וארבעת המינים נוכחים בביתו של כל אדם, וכך הם מסמלים את נוכחות הא-ל בכל מקום. בחג הסוכות שהוא שחזור של חנוכת המקדש הראשון, אנו בונים מקדשים סמליים ומקריבים מעין קרבנות סמליים כדי לבטא את השראת השכינה בכל מקום, בהתאם לדרשתו של הלל הזקן. אם נתבונן במשמעויות של שלושת הרגלים, נוכל לראות כי כל אחד מהם מבטא סוג אחר של קשר עם הא-ל: לחג הפסח ניתנה משמעות של גאולה: הא-ל גואל את עמו ממצרים; לחג השבועות, שזוהה עם יום מתן התורה, ניתנה משמעות של התגלות הא-ל הנסתר לעמו, ואילו חג הסוכות, שזוהה עם הרחבת רעיון המקדש, מבטא את הנוכחות של הא-ל הבורא בכל פינה בעולם שסביבנו, ואת ברכת בואו לבתינו.

ד"ר רונן אחיטוב
מכללת עמק הירדן